

УТИЦАЈ ДЕМОГРАФСКОГ ФАКТОРА НА АРМИЈУ

Познато је да на величину и квалитет армије утичу разни фактори: политички, економски, географски итд., а пошто је армија део народа све њене особине зависе и од демографског фактора, тј. од људског потенцијала дотичне земље.

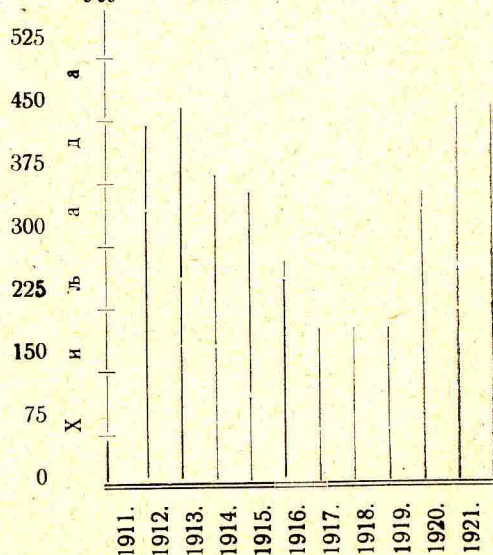
У савременим ратовима, који се не ограничавају само на оружане јединице, већ захватају целе земље и ангажују све њихове људске и материјалне резерве, човекова улога постаје све тежа и сложенија. То нарочито важи за општенародни одбрамбени рат, у коме је, поред солидно припремљене армије, за одбрану земље битно важна борбена и радна активност осталог становништва да би се обезбедило издржавање и занављање армије, а на окупираном делу територије створили што несношљивији услови за живот агресора. Због тога изучавање елементарна демографског фактора има важно место код свих разматрања проблема рата и армије и припремања становништва за одбрану земље, јер изучавањем наталитета, морталитета и других елемената демографског фактора, упоређивањем тог стања са одговарајућим приликама у другим земљама, разматрањем величине регрутних контингената и њиховог саства по степену наобразбе, професионалним категоријама и другим особинама регрута, долазимо до важних података.

ГОДИШЊИ КОНТИНГЕНТ РЕГРУТА

Један од чинилаца демографског фактора је наталитет становништва. Подаци о наталитету дају основ за

прорачун годишњег контингента регрута, а делом служе и за одређивање величине армије у миру и рату.

По досадашњим искуствима величина годишњег контингента пописаних регрута добија се ако узмемо 0,8% — 1,2%, односно 1% као средњу вредност, од укупног броја становника дотичне земље. Да бисмо прорачунали величину годишњег контингента регрута земље која има, на пример, 30 милиона становника, уземемо 1% од тог броја, што износи 300.000. То је број регрута те земље који треба да буду пописани у једној календарској години. Ови проценти важе за године нормалног наталитета, а смањују се у оним годинама у којима је нормални наталитет поремећен (ратне године, велике епидемије итд.). Како се, на пример, током првог светског рата смањивао наталитет у нашој земљи показују ови подаци:

Види се да је наталитет почео опадати 1913. године, што је последица Балканских ратова, а достигао је најнижу тачку 1917. и 1918. године, кад је мобилизација војних обвезника била максимална. Последица смањеног наталитета одражава се на попуну мирнодопске армије у време кад младићи рођени тих година треба да служе војни рок. У нашем случају, то је било од 1933. до 1939. године. Регрутни контингенти тих година различито се називају у разним земљама: „смањени“, „окрњени“, „оскудни“, „шупље године“ и сл. Последице смањеног наталитета утичу на попуну ратне армије током целог времена у коме су та годишта укључена у војну обавезу.

сл., код градског становништва смањује се и морталитет.

На повећање наталитета може се утицати разним мерама, као што су: дечји додатак, помоћ породицама са више деце, опорезивање нежењених, кумовање државних руководилаца деветом или десетом детету и слично.

Морталитет је такође један од чинилаца демографског фактора који утиче на величину годишњег контингента регрута, односно на величину армије у миру и рату.

Смањење броја младића од рођења до регрутовања врло је различито у разним земљама, па и унутар једне земље, што зависи од животног стандарда и просвећености народа, развијености здравствених установа итд.

Календарска година	Број живорођених			Умрло у првој години живота		Подаци коришћени из
	мушких	женских	свега	број	процент	
1938.	211.947	199.434	411.381	57.583	13,99%	Статист. годишњак за 1940. год. стр. 86 и 98
1950.	244.368	237.625	492.993	58.452	11,91%	Витална стат. за 1950. год. стр. 50 и 130
1958.	223.817	208.582	432.399	37.351	8.64%	Статист. годишњак за 1960. год. стр. 72 и 77

Исто тако, наталитет смањују схватања да је живот без деце лакши („бела куга“), да су породице са великим бројем деце заостале у сваком погледу и сл.

Поред тога, смањивањем сеоског а повећавањем градског становништва смањује се и наталитет, јер градске породице имају мање деце. Ипак, та промена структуре становништва нема битан утицај на укупно смањење наталитета, јер због веће просвећености, боље здравствене заштите и

Неке статистике показују да број умрлих од рођења до регрутовања може достићи и 15% од броја рођених мушкараца, не узимајући у обзир директне последице минулих ратова. Нарочито је висок морталитет деце у првој години живота, што се за нека годишта види из табеле.

Из ових података се види да је у нашој земљи 1958. године рођено преко 20.000 деце више, а у првој години живота умрло је такође око 20.000 мање него 1938. године. То је,

поред осталог, резултат општег на- претка и развијености брига за чо- века у нашој земљи.

Пошто испуни свој природни ци- клус, човек мора умрети. Али смрт га често узима прерано, нарочито у младости. Зато друштво предузима низ мера да би се отклонили или бар смањили узроци преране смрти по- јединаца, а пре свега, да се подигне физички и морално здрав нараштај, као што су: заштита мајке и детета, а посебно физички заосталих, запуште- них и заведених дечака; телесно образовање дечака и младића; лекар- ски надзор по школама, у индустрији и на селу; обезбеђење хигијене рада; борба против алкохолизма, разних болести итд.

Подацима о наталитету и морта- литету треба додати и податке о фи- зичкој и психичкој способности ста- новништва дотичне земље, јер сваки младић кад доживи одговарајуће го- дине не мора бити и способан за војну службу.

Како ће то утицати на критериј при регрутовању зависи од броја ста- новника дотичне земље, међународ- них односа и других услова.

Број младића оглашених привре- мено или стално неспособним за вој- ну службу креће се у неким земљама и до 20% од броја регрутованих. Др- жаве које стварају већу армију мо- рају имати и већи број регрута, па је њихов критериј за регрутовање блажи, уводе се категорије небораца, ограничено способних и слично. Др- жаве са великим људским потенци- јалом обично имају оштрији критериј у прописима за регрутовање. Скоро у свим земљама критериј регрутовања је строжи у миру него за време рата. У случају рата законским прописима дају се могућности поновног прегледа оних који су приликом регрутовања у мирно доба оглашени неспособним за војну службу.

У досадашњем излагању изнета су 3 главна чиниоца демократског фак- тора (наталитет, морталитет, физичка и психичка способност) који утичу на број становника способних за вој- ну службу у миру и рату.

Према томе, ако желимо прорачу- нати колики је годишњи контингент регрута неке земље способних за вој- ну службу, поступићемо по следећем: већ смо навели пример да земља од 300 милиона становника може имати 300 хиљада пописаних регрута годи- шње. Од тога ћемо одузети 20% који ће бити привремено или стално не- способни, што укупно износи 60 хи- љада. Значи, у овом случају, годи- шњи контингент регрута способних за војну службу износи 240 хиљада младића.

ДУЖИНА ВОЛНОГ РОКА

Годишњи контингент регрута, у- словљен чиниоцима демографског фактора, не може се мењати у сми-слу повећања броја људи способних за војну службу. Међутим, независно од демографског фактора, повећање армије може се остварити само про- дужењем војног рока. На пример: ако држава чији годишњи контингент ре- грута способних за војну службу из- носи 240 хиљада жели имати већу армију, онда се мора продужавати војни рок. Једногодишњи војни рок обезбеђује величину армије од 240 хиљада, двогодишњи од 480 хиљада, трогодишњи од 720 хиљада војника итд. Ако та земља жели имати мању армију и обучити све регруте, онда се војни рок мора скраћивати. Такав је случај, на пример, код земаља које по међународним уговорима могу има- ти армију ограничене величине. Вој- ни рок у тим земљама је краћи, а војна обука свих регрута обезбеђује се по принципу: што краћи војни рок

— то више обучених војних обвезника при истој величини мирнодопске армије. Те земље скраћују војни рок обично до границе која омогућава да се кроз мирнодопску армију дозвољене величине обуче сви годишњи контингенти регрута. Како се то у пракси спроводи? Држави од 30 милиона становника одобрено је, на пример, да држи мирнодопску армију јачине од 120 хиљада војника и одређени број старешина. У том случају, под условом да годишњи контингент износи 240 хиљада регрута, анализа показује следеће:

Ако би војни рок трајао 2 године, онда би се могло обучити само 60 хиљада регрута годишње односно 120 хиљада за 2 године. За 10 година обучило би се 600 хиљада војних обвезника, тј. само једну четвртину способних регрута.

Ако би војни рок трајао 1 годину, онда би се могло обучити 120 хиљада регрута годишње. За десет година обучило би се милион и двесто хиљада војних обвезника, тј. једна половина способних регрута.

Ако би војни рок трајао 6 месеци, онда би се могло обучити свих 240 хиљада регрута годишње, тј. цео једногодишњи контингент. За 10 година обучило би се два милиона и четири стотине хиљада војника, односно све регруте који би за то време били оглашени способним за службу у армији.¹

На тај начин се, у ствари, изигравају међународни уговори, јер се људство максимално обучава за ратну армију. Те државе обично у мирнодопској армији имају знатно већи проценат старешина, и тако припремају старешински кадар за ратну армију.

Први и други светски рат знатно су смањили наталитет у земљама

¹ То је познато под називом „Кримпер систем“ који је применио генерал Шарнхорст 1806. године.

учесницама у по шест годишњих контингентата регрута, што је донело по шест оскудних година за попуњу мирнодопских армија. Разне државе ублажавале су то на разне начине.

Тако је продужаван војни рок у времену када су регрутни контингенти смањени, што је неповољно за регруте тих годишта, пошто они служе дужи војни рок од регрута из претходних и наредних годишта.

Смањиване су формације мирнодопске армије, што има негативних последица, пошто изазива реорганизацију армије два пута (у почетку и на крају критичног периода), отежава мобилизацијске припреме и захтева велике послове око распореда старешинског кадра, јер се број старешина не смањује.

Војни обвезници се позивају на вежбу у одговарајућем броју, да би се попунио недостатак регрута, чиме се борбена спремност армије одржава на потребној висини, али се морају обавити обимни послови на одабирању, позивању и отпуштању великог броја обвезника. То решење није подесно ни за привреду, изазива веће финансијске издатке у армији итд.

Прибегава се и такозваном „пресипању“ регрута унапред, позивањем наредних годишта за једну или две године раније. То решење нема тежих негативних последица, сем што захтева обимније регрутне послове при преласку на позивање млађих годишта и повратку на нормално стање, кад прођу критичне године.

Најчешће се примењује штедња регрута, такозвано „пресипање“ уназад, кроз неколико годишта и то пре него што наступе критичне године, с тим што се у армију не упућују регрути последњег годишта у оноликом броју колико је укупно до тада уштеђено. Такво решење је неповољно за младиће, јер због каснијег слу-

жења војног рока имају потешкоћа око заснивања радног односа и породице, у неизвесности су кад ће бити позвани у армију и слично.

Изнета су нека могућна решења, од којих свако има своје позитивне и негативне стране, те се у пракси обично примењује њихова одговарајућа комбинација.

ЈАЧИНА РАТНЕ АРМИЈЕ

У савременом рату учествује целокупно становништво зараћених страна, што значи да земље са већим бројем становника имају и већи ратни потенцијал у људству. Свака земља својом политиком вођења рата одређује методе и организацијске облике како да максимално ангажује ту снагу.

Један део становништва, изабраног по одређеном критеријуму, организује се у јединице и установе ратне армије. Начелно, то људство је у војностручном погледу обучено за време служења војног рока или на неки други начин. Да бисмо дошли до приближног броја обучених војних обвезника неке земље, потребно је да знамо два чиниоца: број способних регрута у једном годишту и трајање војне обавезе. Како се израчунава величина годишњег контингента регрута изнето је раније, а дужина војне обавезе види се из одговарајућих закона дотичне земље. У односу на своје становништво већи проценат војних обвезника имаће она земља у којој је трајање војне обавезе дуже. На пример, ако војна обавеза траје од 17 до 60 година старости, онда су војном обавезом обучавана четрдесет и три годишта мушког становништва. Да ли би овако велики распон војне обавезе био рентабилан? Познато је да служба у армији захтева знатна физичка и умна напрезања, нарочито у рату. То

не дозвољава да у армију долазе младићи који се још нису довољно физички и умно развили. Зато свака држава, према својим климатским и другим условима одређује почетак тј. доњу границу војне обавезе. Горња граница војне обавезе такође има битног утицаја на бројност и квалитет армије. Није пожељно да у армију долазе физички снага таква када је њихова физичка снага таква да не могу издржати напоре који се траже од војника. Према томе, ако је трајање војне обавезе краће, добија се бољи квалитет, али мање војних обвезника. На пример, ако би војна обавеза трајала од 20 до 35 године живота обвезника, имало би се свега 15 годишта војних обвезника, али би они по квалитету били приближно исти, и састав једног ратног пешадијског пука био би далеко квалитетнији од онога који би се попуњавао војним обвезницима од 17 до 60 године старости. Негативне стране дужег трајања војне обавезе могу се делимично ублажавати поделом обвезника на категорије-позиве, регулацијом попуње, одређивањем старости на одговарајуће дужности и њиховим коришћењем само у крајњој нужди итд., али не могу се потпуно избећи.

Изнет је пример да држава од 30,000,000 становника има годишње 240,000 регрута. Ако би војна обавеза трајала од 20 до 40 године, обухватала би 20 годишта, па би у тој земљи било око 4,800,000 војних обвезника. Ако би се војна обавеза продужила до 50 године, било би обучавано 30 годишта тј. око 7,200,000 војних обвезника итд. Према томе, за бројну јачину мирнодопске армије регулатор је дужина војног рока, а за бројну јачину ратне армије дужина војне обавезе.

Ратови у савременим условима захтевају ангажовање целокупног спо-

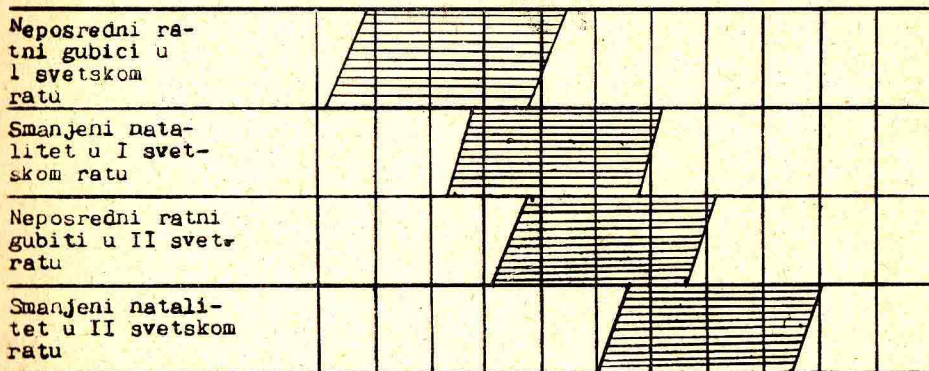
собног становништва, па се изналазе разне форме његовог потпуног укључивања у ратне напоре.

СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА

Структура становништва у некој земљи може се размотрити са разних аспеката, а зависи од многих утицаја. Општу структуру становништва прво ћемо размотрити са економског аспекта, полазећи од тога колико се становника налази у продуктивном а колико у непродуктивном веку. Продуктивни век обухвата становништво од 16 до 70 године, а непродуктивни се дели на два дела (детињство, до

— до 14. година . . .	5,176.000	односно 30,6%
— од 15. до 70. год. старости . . .	11,169.000	„ 66,3%
— преко 70. година старости . . .	578.000	„ 3,1%
— непозната старост . . .	4.000	„ —

На структуру становништва једне земље имају великог утицаја ратови у којима је она учествовала. Тако је, на пример, врло различита структура становништва Швајцарске и Југосла-

закључно са 15 годинам и старост преко 70 година). За армију је најповољније када се релативно већи проценат становништва налази у продуктивном веку (у бившој Југославији 1921. године било је 59,7% становника у продуктивном веку). Добра је перспектива у оним земљама које имају релативно велики проценат становништва у младом непродуктивном веку (бивша Југославија у исто време имала је 27,1%).

Према попису од 31. марта 1953. године, старосна структура становништва наше земље била је следећа:²

вије у погледу броја мушкараца и жена.³ Наше становништво знатно је смањено у одговарајућим годинама старости због смањеног nataliteta и директних губитака у току првог и другог светског рата. Нас интересује колико година се ти губици негативно одражавају на бројну величину ратне армије.

Овај графикон показује да су непосредни губици у првом светском рату смањивали попуну наше ратне армије почев од 1912. до 1955. године. Утицај тих губитака у другом свет-

² Статистички билтен бр. 29 1954. год. стр. 8.

³ У Југославији било је 1931. године 157.258 жена више него мушкараца, а 1948. године 611.520, као последица II светског рата.

ском рату трајаће од 1914. па до 1981. године, тј. око 40 година.

Смањени наталитет у току првог светског рата смањује попуну наше ратне армије почев од 1935. па до 1975. године. Утицај тих губитака из другог светског рата трајаће од 1960. до 2000. године.

На структуру становништва такође утиче иселјавање из дотичне земље, што осетније погађа армију ако се иселјавају војни обвезници, за армију важни стручњаци и сл. Тако је, на пример, из бивше Југославије за десет година у периоду од 1929. до 1938. године отишло у друге земље 190.564 становника, међу којима је био већи број војних обвезника и стручњака.⁴

Један од важних квалитета становништва јесте његова писменост. Ми смо од бивше Југославије наследили велики број неписмених.⁵ Од 15,772.107 становника било је 7,790.237 неписмених, што се негативно одражавало на општу наобразбу регрута и војних обвезника. Неписмени су у армији теже савладавали наставни програм, а трошило се и много времена на њихово описмењавање.

Поред опште писмености, за армију је такође од великог значаја колико ће бити регрута са стручним школама и факултетском наобразбом, што зависи од развијености школског система у дотичној земљи. Као илустрацију, наводимо пример да је у

нашој земљи школске 1937/38. године⁶ било 14.846, а у 1958/59. години⁷ 78.911 студената. Сада у нашој земљи има око 155.000 редовних студената, а од тога око 90.000 мушког пола. Када се томе дода велики број ученика средњих и њима равних стручних школа, очигледно је да се врло брзо повећава општа и стручна спрема нашег становништва, а самим тим и квалитет регрута и војних обвезника.

На структуру становништва такође битно утиче индустријски развој дотичне земље. За армију је од великог значаја да се међу регрутима и војним обвезницима налази што више разних стручњака — специјалиста, као што су инжењери, техничари, лекари и слично. Индустријски развијене земље имају становништво са релативно вишим техничким образовањем, што им олакшава формирање технички модернијих армија.

Може се десити да армија једне земље добије техничка средства као војну помоћ од других земаља. Ако је та техника на вишем нивоу него што је ниво техничког образовања становништва, онда долази до познатих супротности човек — техника. Тада се уводи дужа обука, посебни курсеви, доводе страни војни стручњаци као инструктори, шаљу се старешине сопствене армије на школовање у иностранство и томе слично, чиме се проблем само ублажава.

Структура становништва по занимању, такође има одраза на арми-

⁴ Статистички годишњак, 1940. год. стр. 137 и 138.

⁵ Статистички билтен, бр. 1, јул 1951. год.

⁶ Статистички годишњак, 1940. год. стр. 354.

⁷ Статистички годишњак, 1960. год. стр. 277.

ју. Док је некада огромна већина становништва живела у селу и од пољопривреде, тада је и армија добивала регруте и војне обвезнике сељаке и била је „сељачка“ армија. Међутим, све више се врши процес раслојавања пољопривредног и сеоског у корист индустријског и градског становништва што се адекватно одражава и на лични састав мирнодопске и ратне армије.

Раслојавање становништва намеће и низ проблема који траже одговарајуће решење. Велико унутрашње кретање становништва захтева одговарајућу евиденцију за потребе армије. Тешко би се могло применити једнократно упућивање регрута у армију, пошто би изазвало поред осталог, и тешкоће око њиховог запослења приликом отпуштања из армије. Некада је огромна већина отпуштених из армије одлазила у своја сеоска домаћинства, а врло мали проценат држава је морала да запошљава. Данас веште од половине отпуштених из армије тражи одговарајуће запосле-

ње у привреди, што отежава стамбени проблем, привремену помоћ до запошлења и сл.

Број чланова у појединим домаћинствима такође има утицаја и на армију. На пример, ако је у домаћинству мањи број чланова (код нас просечно 3,98)⁸ јавља се већи број хранилаца који служе скраћени војни рок, што повећава новчане издатке заједнице за издржавање њихових породица док су они у армији. Затим, те породице стамбено и материјално теже прихватају своје чланове по њиховом повратку из армије и слично.

Поред разматраних питања у вези са бројном јачином и квалитетом армије, треба имати у виду и значај човека као свесног учесника у рату. Његови политички квалитети, свест о праведности борбе коју води, слободарске борбене традиције, обученост, снажљивост у тактичким поступцима итд. од посебног су значаја за општи квалитет армије.

⁸ Борба, 4. јул 1961. год.

Пуковник

Илија ЈОВАНОВИЋ